

УДК 13.130

Копилов В. О.

КОГНІТИВНІ МЕТАМОРФОЗИ ВЛАДИ

В статье рассматривается теория власти Э. Тоффлера, основной акцент сделан на анализе процесса трансформации власти от индустриального к информационному обществу, исследуется реальное место и роль знания в системе власти.

Ключевые слова: власть, знание, технократия, социальная интеграция, демократия.

E. Tofler authority theory is considered, the basic accent is made on the analysis of process of transformation of authority from industrial to information society, the real place and a role of knowledge in system of authority is investigated.

Key word: authority, knowledge, technocracy, social integration, democracy.

Професіонал, який побачив словосполучення «метаморфози влади», відразу ж згадав про Елвіна Тоффлера, а точніше, про його книгу «Метаморфози влади. Знання, багатство й сила на порозі ХХІ століття». (Хоча, якщо продовжити розмову про професіоналізм, ніхто з нас, хто володіє англійською мовою навіть у межах університетського курсу, не перекладе термін «shift» як «метаморфози», а саме «Power Shift» названо книгу в оригінальному виданні. Зрозуміло, що сам Е. Тоффлер мав на увазі швидше «зрушення», «зміни» у владі. Але російськомовному редактору, мабуть, є ближчим і зрозумілішим ненаше слово «метаморфози». Ну, та не в цьому суть.) Отже, асоціація з Е. Тоффлером є абсолютно правильною, оскільки пропонувану статтю присвячено соціальній теорії цього знаменитого американського філософа й футуролога. А конкретним її завданням є спроба проаналізувати генезу поглядів Е. Тоффлера на проблему влади. Актуальність такого дослідження зумовлена низкою причин: по-перше, сучасна американська філософія стала рідкісним гостем в аналітичних працях вітчизняних представників соціальної філософії; по-друге, ідеї Е. Тоффлера про природу й особливо про перспективи влади значно, на наш погляд, збагачують загальну теорію влади; по-третє, і ми живемо не на далекому «острові Бенсалем», а всього за декілька кроків від того інформаційного суспільства, про яке пише Е. Тоффлер, тобто його ідеї є цінними для нас як певне керівництво до дії, до розуміння соціальних перспектив та організації ефективнішого руху в загальнолюдському напрямі.

Можна з упевненістю стверджувати, що проблема влади завжди привертала увагу Е. Тоффлера, тією чи іншою мірою дослідник аналізує її практично в усіх своїх роботах. Проте, мабуть, тільки в «Третій хвилі», яка побачила світ 1980 року, ця ідея набуває остаточної технократичної форми та змісту й посідає центральне місце. А точніше, це вже є не класична модель технократії в розумінні її основоположників, наприклад, Торстейна Веблена; на наш погляд, Е. Тоффлер створює свою модель влади вже в концептуальному полі неотехнократії й навіть за його межами [про наше розуміння різниці між поняттями «технократія» та «неотехнократія» див., наприклад,

1, с. 23-37]. Хоча традиційно Е. Тоффлер, як і його однодумці, використовує термін «технократія».

Формування технократії, за Е. Тоффлером, відбувається ще на «другій» хвилі, і причому саме тоді, в індустріальну епоху, вона мала, на його думку, найбільшу владу. Індустріальне суспільство видається Е. Тоффлеру машиною, розподіленою на безліч самостійних механізмів, які, у свою чергу, також розподілені на чіткі певні частини – заводи, фабрики, установи, лікарні, в'язниці тощо. Цей розподіл поширюється на все – на виробництво, на політику, на соціальну сферу і навіть на родину. Таким чином, суспільство набуває неприродного стану дезінтегрованості. Технократам же якраз і належить роль «інтеграторів» цього роз'єданого світу заради забезпечення його нормального функціонування. «Називаючись посадовцями або адміністраторами, – говорить Е. Тоффлер, – комісарами, координаторами, президентами, віцепрезидентами, бюрократами або менеджерами, вони виникли в кожній фірмі, у кожному правлінні й на будь-якій сходинці суспільства. Вони встановлювали зв'язки між виробництвом, розподіленням, транспортом і засобами комунікації. Вони визначали правила, за якими взаємодіяли організації. Словом, вони прилагоджували частини суспільства, щоб ті пасували одна до одної. Саме вони забезпечували розвиток формації Другої хвилі» [2, с. 118]. Слід спеціально відзначити, що ідеї соціальної інтеграції й соціальної дезінтеграції, пов'язані з ідеями відповідно соціального порядку й соціального хаосу, є, на наш погляд, засадничим методологічним підґрунтям усієї соціальної теорії Е. Тоффлера.

Саме ця роль інтеграторів промислової системи й соціуму загалом забезпечила технократам домінантне місце в суспільстві. У ранній період розвитку індустріалізму власники підприємств особисто здійснювали інтеграційні функції, що, на думку Е. Тоффлера, і «збило з пантелику» К. Маркса, який вирішив, що саме контроль над засобами виробництва, який здійснює власник, є джерелом влади. Але К. Маркс помилявся. Головним був контроль над «засобами інтеграції», а через укрупнення й розширення виробництва цей контроль перейшов до фахівців – експертів, інженерів, менеджерів, управителів тощо, тобто до тих, хто «стояв між підприємцем і робітником», до «людей знання», технократів [там же, с. 117–119]. У процесі подальшого розвитку індустріальної системи їхня роль постійно зростала і, зрештою, саме в технократів у руках опинилася реальна влада над промисловими корпораціями, фірмами тощо. «Зовсім не власність на „засоби виробництва” забезпечила їм владу, – пише Е. Тоффлер. – Причина полягала в контролі над „засобами інтеграції”» [там же, с. 119]. Ці засоби інтеграції: управління, менеджмент, координація виробництва, контроль над фінансовими потоками й т. д. – вимагали глибоких спеціальних знань, яких не мали звичайні акціонери. Тому влада й вислизнула з рук останніх, особливо в умовах, коли акції виявилися розосередженими в тисяч людей. Керувати компаніями стали менеджери та технічний персонал, а не їхні формально-юридичні власники. На думку Е. Тоффлера, аналогічні процеси мали місце й у соціалістичних країнах, де до реального контролю над виробництвом так само прийшли бюрократи [там же, с. 119–121], що було достатньо цікаво досліджено, наприклад, у знаменитій роботі М. Восленського [3].

Кажучи про контроль технократів над корпораціями, Е. Тоффлер загалом дотримується ідей Дж. Гелбрейта, який стверджував, що «влада перейшла до тих, хто володіє відносними знаннями, до певної колективної одиниці, яку я назвав „техноструктурою”» [4, с. 14]. Проте Е. Тоффлер іде далі й висловлює думку про те, що технократи вже в індустріальну епоху через бюрократичний апарат почали здійснювати владу не тільки над корпораціями й процесами матеріального виробництва, але й над всім суспільством і державою. «Великий уряд», що ґрунтується на величезному адміністративно-бюрократичному апараті, який постійно зростає, на думку Е. Тоффлера, – необхідна частина суспільства «другої хвилі». Воно виступає в ролі головного інтегратора діяльності всіх частин суспільного механізму, і його робота вкрай необхідна для всіх соціальних прошарків і груп [2, с. 122–123].

Розширення предметного поля дослідження до політичної сфери примушує Е. Тоффлера перейти до аналізу механізму функціонування всієї політичної системи в нових, технократичних умовах, до аналізу демократичного режиму. І тут він доходить, на наш погляд, досить оригінального висновку, що повна й реальна демократія в умовах розвиненого індустріалізму не є можливою. І цей висновок набуває в Е. Тоффлера особливого методологічного значення, через нього він досліджує соціальні проблеми сьогодення й перспективи майбутнього. Цей висновок відрізняє його від багатьох однодумців й опонентів. Для доказу тези індустріального антидемократизму він розглядає систему державної влади в індустріальних державах і доходить висновку, що вся вона подібна до механізму або машини, якою керують технократи [там же, с. 129–132]. Так улаштована не тільки виконавча, але й законодавча влада, яка створює видимість демократії. Система її формування нагадує машину з «переривчастою дією», на зразок заводського преса. Цю «офіційну машину» вмикають тільки в момент виборів, коли громадяни можуть висловити свою думку щодо тих або інших осіб та їхньої політики, і після цього відразу ж вимикають.

Разом із тим, на законодавчу владу постійно безперервно тиснуть різні організації, впливові групи й окремі люди, що «снують у коридорах влади». «Натовпи лобістів від корпорацій та урядових органів беруть наступом комітети, підсовують списки на отримання високих нагород, присутні на прийомах і банкетах із цього приводу, виголошують тости, піднімаючи келихи з коктейлями у Вашингтоні або чарки горілки в Москві, служать передавачами інформації і таким чином цілодобово впливають на процес прийняття рішень» [там же, с. 141]. Усе це і є представники технократичних еліт, і разом вони утворюють «могутню машину безперервної дії, що працює пліч-о-пліч (і часто неузгоджено) з демократичним механізмом, який умикається періодично» [там же, с. 142]. Демократія в результаті виявляється просто ширмою для цієї машини технократичної влади. «Еліти грають в представництво, – помічає Е. Тоффлер, – а народ у кращому разі час від часу має можливість висловити шляхом голосування свою думку, схвалюючи уряд і його дії чи ж виголошуючи своє незадоволення. Технократи, навпаки, безперервно впливають на діяльність уряду» [там же, с. 143].

Аналогічним чином підкорено волю технократів і систему «народного представництва», оскільки вибір представників від громадськості завжди відбувається

таким чином, що в їх ролі опиняються вмілі посередники-технократи. Це яскраво видно, на думку Е. Тоффлера, на прикладі профспілкових лідерів як у капіталістичних, так і в соціалістичних країнах. Усе це дозволяє йому підсумувати, що «представницька форма правління, яку нас навчили називати демократією, була індустріальною технологією для підтримки нерівності» і для забезпечення влади технократів на користь функціонування всієї системи. Уся система державної влади в індустріальній державі в кінцевому підсумку – не більше ніж «машина для вироблення колективних інтеграційних рішень», і керують цією машиною не власне громадяни, а ті, «хто стоїть у її важелів», тобто технократи, «менеджерські еліти», завдання яких – інтегрувати систему в єдине ціле. Фактично на користь цих еліт було й формування національних держав, і створення колоніальних імперій, бо все це розширювало ринки збуту й удосконалювало систему, сприяло її більшій ефективності та інтегрованості [там же, с. 149–170].

На наш погляд, критику Е. Тоффлером індустріальної системи демократії слід визнати достатньо обґрунтованою й логічною. Проаналізовані ним недоліки в організації системи народного представництва, бюрократизації традиційних інститутів влади, скорочення реальних важелів впливу громадян на прийняття рішень згодом стали хрестоматійними напрямками критики ліберальної моделі демократії. Слід зазначити, що згодом в «Метаморфозах влади» він спеціально й достатньо глибоко аналізує це питання. Проте не можна не відзначити, що ця критика є досить стриманою та обережною. Критикуючи перегини організації влади на принципах технократії, вчений ретельно прагне показати некритикованість, ідеальність технократичних засад суспільства – постійне дотримання елітами ідей інтеграції суспільства, дотримання та збереження пріоритету спільних інтересів.

Тому, як вважає Е. Тоффлер, для суспільства «третьої хвилі» класична технократична система організації влади з її атрибутивним індустріальним антидемократизмом, з одного боку, і понадбюрократизмом, з другого, є неприйнятною. Технологічна й інформаційна революція, зміна характеру виробництва, кардинальні зміни в класовій структурі суспільства, пов'язані з різким зростанням «білокомірцевих» працівників і стрімким перетворенням пролетаріату в «когнітаріат», зміна характеру родини, криза традиційної ідеології – усе це розмиває підґрунтя старої політичної системи, приводячи її в стан кризи. Стара «машина влади» вже не може ефективно керувати новим складним дезінтегрованим і насиченим інформацією світом і перетворюється на «політичний мавзолей» з його безглуздими в нових умовах партіями, міністерствами й технікою керування.

Для подолання кризи Е. Тоффлер пропонує перш за все подальшу демократизацію всієї системи влади, уведення елементів прямої демократії через використання нових комунікаційних засобів, відмову від практики орієнтації на передбачувану більшість і наголошення на інтересах меншин, систему «розділення рішень» між владними структурами різних типів і рівнів. На порядку денному докорінне перетворення всієї системи влади – політичних інститутів, держави, системи виборів, конституції, законів тощо. Е. Тоффлер упевнений, що «в щонайближчі роки на зміну нашим непридатним, гноблячим, застарілим

інтегрованим структурам придуть нові дивовижні суспільні утворення» [там же, с. 147].

Таким чином, Е. Тоффлер достатньо оригінально підходить до проблеми технократії та її ролі в новому світі. З одного боку, у його концепції можна простежити вплив попередніх теоретиків, особливо Дж. Гелбрейта, частково Д. Белла і, можливо, навіть Т. Веблена, а саме коли Е. Тоффлер порівнює демократію з механічним пресом. Як і всі представники технологічного детермінізму, Е. Тоффлер явно переоцінює місце та роль технократії в суспільстві. По суті, вона є єдиним владним прошарком індустріального суспільства, й не зовсім зрозуміло, куди зникають у Е. Тоффлера власне підприємці й капіталісти. Адже ще в ХІХ столітті вони, на його ж думку, керували всім і, мабуть, тільки до середини ХХ століття влада повністю перейшла до технократів. У такому разі, влада технократії – породження не всієї індустріальної епохи як цілого, а тільки її завершальної частини, як це й уявляв собі Дж. Гелбрейт. Не можна погодитися і з тоффлерівською абсолютизацією ролі технократії в керуванні державою, оскільки добре відомо, що за «постійно діючою машиною» тиску на владу, за лобістськими групами та іншими угрупованнями впливу звичайно стоять вагомі фінансово-промислові кола, волю яких часто й виконують урядові чиновники-технократи. Е. Тоффлер, таким чином, дещо спрощує деякі реалії сучасного світу й абсолютизує тенденції, що зародилися в минулому.

Однак, з другого боку, його висновки й узагальнення щодо ролі й структури технократичних еліт достатньо оригінальні й дозволяють виявити такі аспекти влади технократії, які дослідники звичайно залишають поза увагою, наприклад, роль «супереліти» в системі технократичної влади, підміна технократією народного представництва й у принципі все, пов'язане з критикою індустріального антидемократизму й бюрократизму, та багато що інше. Найбільш же оригінальними є, на наш погляд, міркування Е. Тоффлера про зменшення ролі технократії в умовах нового інформаційного суспільства. Усупереч практично всім футурологам, що наполягають на підвищенні ролі технократії в нових умовах, він вважає, що ця еліта вже відживає своє і створена нею «машина управління» не може увігнатися за динамікою суперіндустріального світу. Із твердження про те, що старі еліти не можуть очолити процес створення нових політичних інститутів, а повинні лише приєднається до руху, який веде широка громадськість, і з настирливих заяв про необхідність демократизації управлінських рішень і всього держапарату можна зробити висновок, що вся технократія в класичному розумінні цього терміна для Тоффлера – віджилий клас.

Висновок достатньо революційний як для Е. Тоффлера, так і для всієї теорії постіндустріалізму. Він не прояснює, хто в такому разі здійснюватиме технічні й управлінські функції в новому суспільстві, як і не робить жодних припущень про характер нових політичних інститутів, залишаючи ці питання для широких суспільних дискусій. Головна ідея Е. Тоффлера, судячи з усього, полягає в тому, що, по-перше, саме технократія старої машинної епохи, майже ототожнена ним із бюрократією, а не спеціалісти-технократи взагалі повинна відійти від керування суспільством; по-друге, антидемократизм машинної технократії, а не сам принцип

організації влади на підставі спеціального знання та вміння повинен бути підданий ревізії, і в цьому якраз і є новизна його підходу. Він першим у книзі масового характеру заявляє про те, що бюрократична організація влади абсолютно неможлива для нового суспільства, і саме цю його думку з радістю підхопили всі подальші поборники концепцій «відмирання держави» й «прямої електронної демократії» інформаційного століття. Таким чином, на наш погляд, можна стверджувати, що Е. Тоффлер уперше в концепції технократизму надає засадничого значення ідеям демократизму й антибюрократизму.

Свого піку кратологія Е. Тоффлера досягає в «Метаморфозах влади», яка вийшла друком 1990 року і, за словами самого автора, завершила його двадцятип'ятирічні дослідження змін, «які проведуть нас в XXI столітті» [5, с. 15]. Ця робота фокусує увагу саме «на піднесенні нової системи влади, що замінює систему влади індустріального минулого». Тому вона становить для нас особливий інтерес.

Е. Тоффлер трактує владу достатньо розширювально, ототожнюючи її за функціональним наповненням з керуванням, а за соціально-топологічним розповсюдженням – із суспільними відносинами. Влада в його уявленні – «це неминучий аспект будь-яких людських взаємин, і він впливає на все – від сексу й роботи до машини, яку ми водимо, телебачення, яке ми дивимося, надій, за якими женемося. І ми – продукти влади значно більшою мірою, ніж багато хто з нас уявляє» [там же, с. 22]. Це найменш зрозумілий і найбільш важливий аспект людського життя, на думку Е. Тоффлера. Тому так важливо осмислити ті зміни й метаморфози, які відбуваються з владою в наш час – в епоху кризи старої цивілізації й настання нового століття. Підґрунтям ж усіх цих змін, на думку вченого, є різке зростання ролі знань у всіх сферах діяльності й пов'язане з цим зростанням «піднесення нової системи створення матеріальних цінностей», тобто «економіки знань».

Осмислюючи цю обставину, Е. Тоффлер доходить висновку, що в сучасному світі змінилося співвідношення між початковими джерелами влади – насильством, багатством і знанням. Він не заперечує, що у влади можуть бути й інші ресурси, але ці три, на його думку, завжди залишаються найважливішими. Вони утворюють «тріаду влади», і які б інструменти влади не експлуатувала правляча еліта й окремі люди у своїх взаєминах, «сила, багатство й знання залишаються її основними важелями». Владу можна одержати й утримувати за допомогою будь-якого з цих засобів, але це буде влада різного обсягу та якості. Найменш якісну владу надає насильство, «владу середньої якості» надає багатство, і, нарешті, найбільш високоякісна влада – це влада, яку забезпечує знання. Влада, що ґрунтується на знанні, має найбільшу ефективність, бо дозволяє досягти мети з мінімальними витратами. «Знання часто можуть використовувати для того, щоб примусити іншу сторону полюбити вашу послідовність операцій під час виконання дії. Вони можуть навіть переконати людину в тому, що вона сама вигадала цю послідовність» [там же, с. 37]. Тому влада знання найбільш універсальна й досконала і завжди служила всім правителям і елітам найважливішим знаряддям панування.

Але якщо раніше перші два джерела влади все-таки відігравали провідну роль у владних відносинах, то тепер відбувся «зсув» у бік знання. У цьому, на його тверде

переконавання, і полягає сутність сучасної владної метаморфози: «...і сила, і багатство стали вражаюче залежати від знання» [там же, с. 38–39]. Військові тепер покладаються на наукове стратегічне планування, комп'ютерні системи й високоточну технологічну зброю. Збагачення теж стало залежати переважно від наукових кадрів – професійних менеджерів та інших фахівців. У результаті в сучасному світі знання, за словами Е. Тоффлера, «виявляються не тільки джерелом найбільш високоякісної влади, але також компонентом сили й багатства». «Знання перестало бути додатком до влади грошей і влади сили, знання стало їх сутністю. Воно, по суті, їх граничний підсилювач». У цьому, на думку Е. Тоффлера, і є ключ до розуміння сучасних метаморфоз влади, які призводять до битви за знання й засоби комунікацій у всесвітньому масштабі [там же, с. 39–40].

Е. Тоффлер намагається також визначити характеристики знання й систем комунікацій як джерела влади. Знання, на його тверде переконавання, – це найдемократичніше джерело влади. Воно досягне для всіх, не може бути монополізоване, витрачене й має тенденцію нескінченно розширюватися. Тому «правила гри за владу, пов'язану зі знаннями, різоче відрізняються від правил, на які покладаються ті, хто застосовує силу й багатство для здійснення своєї волі» [там же, с. 41–42]. Знання завжди є головним джерелом загрози «владу імуцим», навіть коли вони використовують його у своїх інтересах, і в цьому його революціонізувальна сила стосовно всіх форм владних відносин. Ці міркування Е. Тоффлера зовсім не нові. Практично те ж саме можна виявити в Д. Белла та багатьох інших учених і мислителів. Але саме Е. Тоффлер уперше надає цим ідеям центрального місця та самодостатнього значення й доносить їх до широких мас у дуже простій і досяжній формі.

Перебуваючи явно під впливом ідей постмодерністів, і особливо М. Фуко, Е. Тоффлер заявляє, що знання не є нейтральним відносно влади. «По суті, кожен „факт“, використовуваний у бізнесі, політичному житті або повсякденних людських стосунках, – пише Е. Тоффлер, – впливає з інших „фактів“ і припущень, які були сформовані, зумисне чи ні, наявною раніше структурою влади. Кожен „факт“, таким чином, має історію, пов'язану з владою, і „майбутнє“, тобто вплив, сильний або слабкий, на поведінку влади в майбутньому» [там же, с. 40]. Суперечливі факти, брехня й фальсифікація – це також завжди продукт влади, як і будь-які закони, норми або релігійні істини. Вони є «спорядженням у грі влади» і, разом із тим, формами знання. Тобто істинність знання для Е. Тоффлера – поняття відносне, вона залежить тільки від влади.

У його розумінні термін «знання» («у широкому сенсі») охоплює «інформацію, дані, уявлення й образи, а також підходи, цінності та інші символічні продукти суспільства, незалежно від того, „істинні“ вони, „приблизні“ або „помилкові“» [там же, с. 41]. При цьому, проте, учений не ставить перед собою природне запитання – що же тоді породжує владу, яка створює знання? Судячи з його міркувань, імовірно, знову ж таки знання, але Е. Тоффлера цей дискурс із постмодерністським ухилом зовсім не зацікавлює. Він посилається на плутанину у визначенні понять «знання», «інформація», «дані», «символи» тощо, заявляючи, що «скільки знають, стільки й

визначень». Разом з тим, сам Е. Тоффлер ще більш заплутує ситуацію, пропонуючи три визначення знання для різних контекстів і відзначаючи, що особисто він замінює поняття «інформація», «знання» й «дані» одне одним просто «щоб уникнути нудних повторень» [там же].

Насправді для нього важливий лише найзагальніший аспект проблеми співвідношення влади та знання – хто і як використовує знання для зміцнення своїх владних позицій у сучасному суспільстві. «Контроль над знаннями – ось сутність майбутньої боротьби за владу в усіх інститутах людства», – безапеляційно проголошує Е. Тоффлер. «Поки ми не зрозуміємо, як і до кого спливають знання, ми не зможемо ні захиститися від зловживань владою, ні створити краще, демократичніше суспільство, яке нам обіцяють технології завтрашнього дня» [там же, с. 43]. Це і є декларований лейтмотив його книги, хоча, зрештою, її присвячено не більше ніж опису змін у різних системах влади у зв'язку зі зростанням ролі знання і, особливо, у зв'язку з вдосконаленням засобів комунікацій та інформаційних технологій.

У першу чергу його цікавлять зміни у сфері бізнесу, пов'язані із зростаючою роллю інформації та знання. Розглядаючи ці питання, Е. Тоффлер мало зачіпає власне проблему влади. Велика частина його спостережень і міркувань зосереджені на питаннях підвищення ефективності виробництва та змінах в системі організації праці. Особливу увагу приділено формуванню за допомогою інформаційних технологій нової «суперсимволічної» економіки, у підґрунті якої опиняються нові форми капіталу, що базується на знанні.

Найбільш важливими для нашої теми в «економічній частині» роботи Е. Тоффлера є міркування про нові форми організації управління бізнесом. Традиційна бюрократія (яку вже не іменовано більше технократією), на його думку, є безнадійно застарілою в інформаційне століття. Незадоволення бюрократією в наші роки в уявленні вченого – явище цілком закономірне, оскільки це наступ на форму влади, що переважає в «епоху фабричних димарів», тобто за часів індустріалізму. Щоб зрозуміти, у чому недолік традиційного керування, яке гальмує сучасне виробництво, він аналізує організацію бюрократії та підстави її влади. На його думку, сила бюрократії стане з'ясовною, якщо зрозуміти, що це не просто організація людей, а ще й спосіб «групувати факти», своєрідний апарат контролю за знаннями та інформацією, які й дають їй владу [там же, с. 205–206]. Традиційно бюрократія складається з менеджерів, які контролюють канали інформації, і спеціалістів-адміністраторів, що посідають призначені тільки для них «теплі містечка» та контролюють усю інформацію, що приходить туди, на підставі володіння спеціальними знаннями. В індустріальну епоху така система керування була досконалою, бо дозволяла переробляти необхідні потоки інформації й підтримувати ефективну роботу компаній. Тепер же через величезну кількість і різноманітність інформації ця система стала вкрай неефективною, оскільки можливості та знання людей на своєму робочому місці дуже обмежені. Багато проблем вони просто не можуть або не встигають вирішити. Через це в адміністраціях фірм постійно виникають великі конфлікти, бюрократи починають відчайдушно боротися за

збереження власних місць, і колишня раціональність управлінського апарату повністю зникає, поступаючись місцем ірраціональній боротьбі за владу. Слід зазначити, що у своїх міркуваннях про бюрократію Е. Тоффлер перебуває у фарватері теорії М. Вебера, не поглиблюючи, а, швидше, розширюючи її аналізом нових умов, ситуацій і соціальних тенденцій.

У подоланні бюрократичної кризи, на думку Е. Тоффлера, не можуть допомогти ніякі кадрові перебудови, рівно як і реорганізації апарату або передання деяких рішень іншим органам. Усе це призводить або до розростання апарату та подальшої бюрократизації, або до некомпетентності керівництва. Змінити необхідно власне спосіб організації знання та інформації й методи її отримання. Найбільшу допомогу в цьому можуть надати інформаційно-комп'ютерні системи. Такі системи за їхніх сучасних можливостей систематичного та інтуїтивного пошуку можуть забезпечити «відкритий потік» інформації та знань, необхідних для керування. Замість вузької спеціалізації бюрократа компанія дістає доступ до всіх знань і варіантів вирішення проблем, не тільки тих, що зберігаються у власних базах даних, але й тих, які створені в межах досяжності мереж. Із цих міркувань Е. Тоффлера залишається, проте, незрозумілим, хто оброблятиме всю цю інформацію для прийняття рішень, адже для цього слід мати не менш кваліфікованих фахівців.

Якщо емоційне захоплення Е. Тоффлера можливостями комп'ютерної техніки цілком можна зрозуміти, то раціонально організовані твердження про те, що комп'ютер, Інтернет і тому подібні технічні засоби можуть реорганізувати суспільство й вирішити соціальні проблеми виглядають, на наш погляд, дещо дивно. Ми вважаємо, що Е. Тоффлер, таким чином фактично переносючи можливість вирішення соціальних проблем у технічну сферу, вільно або невільно спускається в глибини ортодоксального технологічного детермінізму епохи не те що Т. Вебелена, а, може бути, й А. Сен-Сімона.

В описі політичного життя нового інформаційного світу Е. Тоффлер не особливо оригінальний. Він лише трохи модифікує висловлені в «Третій хвилі» ідеї про занепад «масової демократії» індустріального століття, необхідність переходу до «демократії меншин», децентралізацію влади за рахунок регіонів, зростання ролі етнічного й релігійного чинника тощо [там же, с. 290–305]. Більш цікавими є його ідеї щодо змін у державному управлінні. Тут, на його думку, ще продовжує всім правити «найголовніша партія – партія бюрократії» [там же, с. 306]. Проте «нова революційна економіка», без сумніву, може переламати цю ситуацію, змінивши стосунки між бюрократами й політиками та реструктуризувавши власне державну бюрократію. На прикладі японського міністерства інформації, яке фактично очолило уряд у найпередовішій постіндустріальній державі, Е. Тоффлер показує, що в новому світі «влада перетикатиме до тих управлінь, які в суперсимволічній формі контролюють інформацію й розширюють сферу своїх повноважень» [там же, с. 308–309]. Розширюючи цю тезу, він припускає, що в майбутньому більшу вагу в суспільстві одержать відомства, що відповідають за освіту, науку й екологію, але все це відбудеться тільки тоді, коли суспільство остаточно усвідомить важливість усіх цих сфер.

Інше важливе положення Е. Тоффлера стосовно реформ держуправління полягає в тому, що державний апарат повинен наслідувати зміни, які вже відбулися або відбуваються в системі управління бізнесом. Так, приватизація державного сектора економіки, що мала місце в багатьох країнах, уподібнена розукрупненню й реструктуризації приватних промислових підприємств. Аналогічним чином підкреслено необхідність децентралізації управління й руйнування вертикальної ієрархії державної бюрократичної влади. Підвищити ефективність бюрократичного апарату допомагає передання урядом багатьох управлінських функцій законодавчим комітетам і спеціальним комісіям, а також місцевим і регіональним органам влади й навіть приватним корпораціям та різним установам. Підриву жорсткої ієрархії в уряді також достатньо сприяє широке впровадження нових комунікаційних технологій, які замінюють старі інформаційні канали, а часто й людей, що мали спеціальні знання та інформацію. Проте ситуація в держуправлінні ще продовжує залишатися достатньо складною, оскільки стара бюрократична машина просто не в змозі швидко реформуватися й реагувати на всі виклики нового інформаційного століття. Політичні лідери, як і раніше, перебувають у великій залежності від бюрократії й часто не хочуть від неї відмовлятися внаслідок власної невідповідності взаємодіяти з інформаційними потоками й вирішувати наростаючу кількість проблем сучасного суспільства.

Надзвичайно важливим явищем нової політичної реальності Е. Тоффлер вважає свідому маніпуляцію інформацією та знаннями, яку здійснюють практично всі сучасні уряди. Надзвичайна важливість тут пов'язана не з власне можливістю маніпуляції – вона була завжди, – а, швидше, з масштабами й наслідками, які сформувалися в умовах гіпертрофованої ролі знання та інформації в сучасному суспільстві. Тому, на наш погляд, дуже важливо і правильно, що Е. Тоффлер приділяє цьому питанню велику увагу. Ця так звана «інформтактика» дозволяє, на його думку, утримувати й зміцнювати владу дуже ефективним чином, оскільки в сучасному світі чи не все залежить від обізнаності.

Перш за все вчений виділяє маніпуляцію на рівні комунікації, тобто фактично переданні повідомлень через засоби масової інформації або спеціальні канали, що ґрунтуються, зокрема, на новітніх комунікаційних технологіях. Е. Тоффлер виділяє й аналізує цілу низку спеціальних тактик, що склалися в цьому різновиді маніпуляцій: організоване просочування інформації, пряму дезінформацію, приховування реального джерела, використання таємних каналів, регулювання доступу реципієнтів до інформації, маніпулювання змістом повідомлення [там же, с. 317–332]. Усе це застосовують як у відносинах між урядами, так і особливо всередині урядів з метою внутрішньої боротьби за владу, а також просто для посилення влади. Зрештою, найбільше «обдуреними» виявляються звичайні громадяни. Маніпуляція заходить так далеко, що правдива інформація практично повністю зникає, і, більш за те, виявляється абсолютно неясним, хто винен в її приховуванні. «Велика частина даних, інформації та знання, що перебуває в обігу в уряді, – говорить Е. Тоффлер, – такою мірою пройшли політичне оброблення, що якщо ми поставимо запитання „Чиїм інтересам це відповідає?“ і навіть матимемо із цього приводу певні припущення, то

все одно не зможемо пробитися через коловерть до сутності подій» [там же, с. 331].

Це, за словами Е. Тоффлера, формує дуже важливе питання «співвідношення знання й демократії». Як забезпечити інформованість народу, без якої демократія неможлива? На думку вченого, тільки відкритого доступу до документів і заборони секретності в цьому питанні явно недостатньо. Необхідно знати, «якому обробленню вони піддалися на своєму шляху, переходячи з рук до рук, з рівня на рівень, з однієї інстанції до іншої в бюрократичних надрах уряду» [там же]. Найбільш важливим «змістом» політичного документа або повідомлення стає тепер не його текст, а історія його оброблення. «Загальнодоступне розповсюдження таких відмінно розроблених прийомів інформтактики, – вважає Е. Тоффлер, – ставить під сумнів всяку ідею, що керівництво – це „розумна” діяльність і що лідери здатні ухвалювати „об’єктивно обґрунтоване” рішення» [там же, с. 331–332].

Під впливом «спотворення знання» перебувають, таким чином, не тільки громадяни, але й власне політики, і стосовно цього ще важливішою Е. Тоффлеру видається проблема вищого рівня маніпуляції знанням – проблема так званої «мегатактики». Це – маніпулювання даними й висновками за допомогою комп’ютерної техніки, яке спотворює не кінцеві повідомлення в засобах масової інформації, а початкову інформацію, «точні відомості», якими користуються політики й бюрократи у своїй роботі. Адміністративні структури в новому суспільстві вже не можуть обійтися без комп’ютерів та інформаційних систем, які є для них первинним джерелом фактів. Тому ті, хто має владу над людьми, які контролюють програмне забезпечення, можуть свідомо спотворити будь-які факти, перебудувавши таким чином майбутні політичні рішення у своїх інтересах. Природно, що цим широко користуються найрізноманітніші кола та окремі особи. Виникає можливість підтасовування будь-яких фактів і відомостей, аж до результатів голосування на виборах. Найнебезпечніше ж, на думку Е. Тоффлера, це те, що уряди звичайно обізнані про такі махінації, але аніскільки не опираються їм, оскільки головне для них – це не істина, а тільки цифри. Політичних тактиків не цікавить навіть проста точність, бо ця інформація потрібна їм не як джерело реальних знань, а лише як «боеприпаси для ведення інформвійн». «Для нападів на супротивника не відіграє ролі, чи відповідають дані, інформація та знання „істині”, чи ні» [там же, с. 343].

Таким чином, Е. Тоффлер досить яскраво розкриває можливості сучасної «технократії» в галузі боротьби за владу за допомогою знання та інформації. Ці міркування мають у нього яскраво виражене негативне забарвлення й видають явне ознайомлення автора з концепціями сучасних аналітиків влади, особливо постмодерністського напрямку. Але Е. Тоффлер не йде так далеко, як постмодерністи, і майже нічого конкретного не говорить про прихований прояв влади в знанні, який відбувається за використання різних наукових теорій і моделей. Він прагне виявити тільки те, що є результатом свідомої маніпуляції та прямо й безпосередньо впливає на перерозподіл влади в суспільстві. Разом із тим, масштаби, у яких він розкриває цей вплив, достатньо великі. Урядова машина перетворюється в нього на систему постійної маніпуляції знанням й інформацією та одночасно в жертву такої маніпуляції. Е. Тоффлер виявляє таким чином негативний аспект взаємодії влади і

знання, що не часто виявляється в сучасних роботах. Проте, за своєю звичкою, він не робить будь-яких далекосяжних висновків із цього приводу й не наводить ніяких конкретних рецептів подолання такої ситуації, обмежуючись лише найзагальнішими застереженнями й банальними порадами суспільству.

Найважливішим для нього є показати негативний тіньовий бік роботи бюрократичного апарату в держсекторі, виявити підстави могутності бюрократів у новому інформаційному столітті, остаточно переконавши читача в тому, що ця структура тільки гальмує суспільство на шляху до вільного демократичного майбутнього. Не можна, проте, не відзначити, що детальний опис «урядових маніпуляцій» з використанням новітніх технологій суперечить положенням самого Е. Тоффлера про «негнучкість» та архаїчність сучасних бюрократів і цілком може затвердити читача в думці про те, що саме урядова бюрократія через свою гнучкість й адаптивність уже увійшла до інформаційного століття, і це надає їй величезних переваг у боротьбі за владу.

Таким чином, можна зробити висновок, що Елвін Тоффлер зробив значний внесок до вирішення проблеми влади і пов'язане це головним чином дослідженням основних ресурсів влади й передусім знання. Він цілком логічно і обґрунтовано показує, що з розвитком суспільства й у першу чергу з розвитком науки, техніки й технологій саме знання стає головним ресурсом влади сучасного інформаційного суспільства. У цьому – переході пріоритетної ролі від сили до багатства, а потім і до знання – і полягає сутність сучасних метаморфоз влади. Проте до цього явного висновку, на наш погляд, необхідно додати прихований, обертональний висновок про те, що головним вектором трансформації влади є розвиток демократії, саме на цій підставі Е. Тоффлер скидає з вершини піраміди влади класичну індустріальну технократію, розподіляючи владу між новою, широкою технократією та народом. У цьому ми вбачаємо інший контекст метаморфоз влади за Е. Тоффлером.

Література:

- Копылов В. А.* Неотехнократия: продолжение поиска социального идеала в проблемном поле технологического детерминизма (теория постиндустриального общества) // Гуманитарный часопис: 36. наук. праць. – Х., 2006. – № 4.
- Тоффлер Э.* Третья волна. – М., 1999.
- Восленский М. С.* Номенклатура. Господствующий класс Советского Союза. – М., 1991.
- Гелбрейт Дж. К.* Новое индустриальное общество. – М., 1969.
- Тоффлер Э.* Метаморфозы власти. Знания, богатство и сила на пороге XXI века. – М., 2003.